

Spis treści

Część pierwsza

Cywilizacyjne i kulturowo-polityczne filary jedności Europy

ROZDZIAŁ I

Europa i europejskość: idee i pojęcia

<i>Wiesław Bokajło</i>	19
------------------------------	----

ROZDZIAŁ II

Antyczne korzenie Europy

<i>Wiesław Bokajło</i>	38
------------------------------	----

1. Dziedzictwo helleńskiej kultury i myśli politycznej	38
1.1. Mit Europy. Kultura egejska podstawą kultury europejskiej	38
1.2. Greckie wzorce europejskiej gospodarki, organizacji społecznej i politycznej	40
1.3. Dziedzictwo greckiej filozofii i myśli politycznej	49
2. Starożytny Rzym: cywilizacja, kultura, wzorce polityczne i prawne	65
2.1. Rzymski wkład do pojęcia kultury i cywilizacji	65
2.2. Rzymskie pojęcie kultury i cywilizacji	66
2.3. Republika: rzymski wynalazek – jego podstawy w pragmatyzmie i racjonalizmie filozofii rzymskiej	67
2.4. Władza, polityka, organizacja społeczna i gospodarcza – rzymski projekt dla Europy	72
2.5. Doktryna prawników rzymskich	78
2.5.1. Geneza i źródła prawa rzymskiego	78
2.5.2. Pojęcia, zasady i system prawa rzymskiego	78
2.5.3. Wpływ doktryny prawników rzymskich na współczesne systemy i idee prawa w Europie	82

ROZDZIAŁ III

Nowożytna Europa, nowożytna europejskość

<i>Wiesław Bokajło</i>	85
------------------------------	----

1. Etapy, kierunki i wymiary nowożytnej Europy	85
1.1. Ideowo-religijne i kulturowo-polityczne podstawy nowożytnej Europy	85
1.2. Cywilizacyjno-materialne podstawy nowożytnej Europy	90
2. Europa zdeterminowana chrześcijaństwem	92
2.1. Chrześcijaństwo: antyczna jedność i podział	92

2.1.1.	Ideowo-aksjologiczne źródła chrześcijaństwa: religia hebrajska	92
2.1.2.	Patrystyka – chrześcijaństwo antyczne	96
2.1.3.	Upaństwowienie i podział chrześcijaństwa: wschodnie i zachodnie	99
2.2.	Chrześcijaństwo wschodnie	105
2.2.1.	Bizancjum i jego dziedzictwo	105
2.2.2.	„Trzeci Rzym”	110
2.3.	Zachodnia <i>christianitas</i> i jej filozoficzno-doktrynalne wymiary	116
2.3.1.	Europa Karola Wielkiego i cesarstwo rzymsko-niemieckie	120
2.3.2.	Filozofia i doktryna Augustyna/Aureliusza	129
2.3.3.	Filozofia i doktryna Tomasza z Akwinu	134
2.3.4.	Zakony i uniwersytety w procesie budowy cywilizacji zachodnioeuropejskiej	140
2.4.	Schyłek <i>christianitas</i>	145
2.4.1.	Republiki miejskie i związki publiczne w zuniwersalizowanej Europie	155
2.4.2.	Doktrynalne próby ratowania <i>christianitas</i>	159
2.4.3.	Dantego idea światowego cesarstwa miłości	161
2.4.4.	Polska koncepcja uniwersalistycznego ładu europejskiego	162
2.5.	<i>Christianitas</i> podzielona	167
2.5.1.	Reformacja	167
2.5.2.	Luteranizm	169
2.5.3.	Kalwinizm	174
2.5.4.	Spółeczna nauka Kościoła	178
3.	Renesans – przejście do oświecenia	188
3.1.	Humanizm renesansowy jako filar europejskości	189
3.2.	Filozoficzne podstawy renesansowego humanizmu	192
3.3.	Odkrycia geograficzne i społeczno-ekonomiczne warunki renesansowego humanizmu	197
3.4.	Zwycięstwo monarchii narodowej nad uniwersalizmem	201
3.4.1.	Suwerenność monarchy. Jean Bodin	213
3.4.2.	Reprezentacja ludu. Marsyliusz z Padwy	218
3.4.3.	W poszukiwaniu religii obywatelskiej: Niccolo Machiavelli	221
4.	Oświeceniowe podejście do klasycznych komponentów europejskości	226
4.1.	Klimat społeczno-ekonomiczny i polityczny oświecenia	226
4.2.	Oświecenie – pojęcie, zasady, charakterystyka	237
4.3.	Filozofia oświecenia	249
4.4.	Koncepcje prawa natury: umowa społeczna – suwerenność obywatela i narodu	261
4.4.1.	Grocjusz: prekursor racjonalistycznej szkoły prawa natury	261
4.4.2.	Hobbes: jednostka pod panowaniem „Lewiatana”	265
4.4.3.	Locke: rząd dla jednostki i społeczeństwa obywatelskiego	269
4.4.4.	Federalizm i subsydiarność J. Althusiusa	273
4.5.	Za wolnym rynkiem, przeciwko granicom celnym	275
4.6.	Idea demokracji	280
4.6.1.	Polska demokracja szlachecka	280
4.6.2.	Idea „etycznej” demokracji B. Spinozy	297

4.6.3. J.J. Rousseau: „równość nad wolnością”	301
4.6.4. Warunek demokracji: podział i kontrola władzy	307
4.6.5. Tocqueville: amerykańskie społeczeństwo obywatelskie dla Europy	310

Część druga

Polityczno-prawne wymiary Unii Europejskiej

ROZDZIAŁ IV

Struktura i charakter prawny Wspólnot Europejskich i Unii Europejskiej

<i>Maciej Cesarz</i>	321
1. Kontrowersje wokół statusu prawnego Wspólnot Europejskich i Unii Europejskiej	322
1.2. Struktura Unii Europejskiej	322
1.2.1. Jednolite ramy instytucjonalne	324
1.2.2. Aksjologia Unii	324
1.2.3. Cele Unii Europejskiej	325
1.2.4. Wielopłaszczyznowość działań – filary Unii Europejskiej	327
1.2.5. Instytucja wzmocnionej współpracy	328
1.2.6. Wzmocniona współpraca	328
1.2.7. Zmiany traktatów	329
1.2.8. Uzyskanie członkostwa w Unii Europejskiej	330
2. Wspólnoty jako organizacja ponadnarodowa	331
3. Podmiotowość prawna Wspólnot Europejskich	333
3.1. Prawo zawierania umów międzynarodowych (<i>ius contrahendi</i>)	334
3.2. Czynne i bierne prawo legacji (<i>ius legationis</i>)	335
3.3. Zdolność do korzystania z pełni przywilejów i immunitetów międzynarodowych	335
3.4. Zdolność przystępowania do organizacji międzynarodowych	336
3.5. Zdolność procesowa	336
4. Kompetencje Wspólnot Europejskich	336
4.1. Zasada kompetencji powierzonych	337
4.2. Kompetencje domniemane (dorozumiane)	338
4.3. Kompetencje dodatkowe (uzupełniające)	339
4.4. Kompetencje wyłączne i konkurencyjne	340
4.4.1. Kompetencje wyłączne	340
4.4.2. Kompetencje konkurencyjne	340
4.4.3. Kompetencje wyłączne państw członkowskich	341
4.5. Zasada subsydiarności i proporcjonalności	342
4.5.1. Zasada subsydiarności	342
4.5.2. Zasada proporcjonalności	343

5. Cele Wspólnot Europejskich	344
6. Pojęcie i charakter prawny Unii Europejskiej	345
6.1. Problem podmiotowości prawnomiędzynarodowej Unii Europejskiej	346
6.2. Poglądy przeciwko uznaniu UE za organizację międzynarodową	346
6.3. Poglądy zwolenników uznania UE za organizację międzynarodową	348
7. Federacyjne i konfederacyjne elementy statusu prawnego UE	350
7.1. Unia Europejska wobec cech federacyjnych	350
7.2. Prawne aspekty UE w ujęciu konfederacyjnym	352
8. Zmiany przyjęte w Traktacie Reformującym (traktacie z Lizbony)	353
8.1. Motywy i okoliczności ustalenia postanowień traktatu	353
8.2. Uwagi odnośnie formy prawnej nowego traktatu	354
8.3. Ogólny zarys modyfikacji wprowadzanych przez Traktat Reformujący	355
8.4. Modyfikacje o charakterze strukturalnym	355
8.5. Zmiany w zakresie podmiotowości prawnomiędzynarodowej Unii Europejskiej	356
8.6. Podział kompetencji pomiędzy UE a państwa członkowskie	357
9. Podsumowanie	358

ROZDZIAŁ V

Porządek prawny Unii Europejskiej

<i>Maciej Cesarz</i>	361
1. Prawo Unii Europejskiej na tle kultury prawnej Europy	362
1.2. Wpływ systemów prawnych na rozwój prawa Unii Europejskiej	362
1.3. System prawa stanowionego	363
1.4. Cechy kultury prawnej <i>common law</i>	363
1.5. Unifikacja a europeizacja kultur prawnych	364
2. Prawo Unii Europejskiej a prawo międzynarodowe	364
3. Pojęcie prawa Unii Europejskiej – problemy definicyjne	365
3.1. Prawo europejskie	366
3.2. Prawo Unii Europejskiej	366
3.3. Prawo Wspólnot Europejskich	367
3.4. <i>Acquis communautaire</i>	367
4. Źródła prawa Unii Europejskiej	368
4.1. Klasyfikacja źródeł prawa	368
4.2. Prawo pierwotne	369
4.2.1. Charakter i znaczenie prawa pierwotnego	371
4.2.2. Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską (TWE)	371
4.2.3. Traktat o utworzeniu Europejskiej Wspólnoty Energii Atomowej (TEWEA)	372
4.2.4. Traktat o Unii Europejskiej (TUE)	372
4.3. Zasady ogólne	373
4.3.1. Wpływ orzecznictwa ETS na kształt ogólnych zasad prawa UE	373

4.4. Prawo wtórne w I filarze (wspólnotowe prawo pochodne)	374
4.4.1. Katalog źródeł prawa wtórnego	374
4.4.2. Czynniki przesądzające o wyborze aktu prawa pochodnego	376
4.4.3. Rozporządzenie	376
4.4.4. Dyrektywa	378
4.4.5. Implementacja dyrektyw	378
4.4.6. Decyzja	379
4.4.7. Zalecenia i opinie	380
4.4.8. Akty nienazwane (<i>sui generis</i>)	380
4.5. Prawo wtórne w II filarze	381
4.5.1. Charakterystyka aktów przyjmowanych w II filarze	382
4.6. Prawo wtórne w III filarze	383
4.6.1. Charakterystyka aktów przyjmowanych w III filarze	384
5. Umowy międzynarodowe jako źródło prawa UE	385
6. Zasady strukturalne prawa wspólnotowego	387
6.1. Definicja i znaczenie zasad strukturalnych	387
6.2. Zasada prymatu	387
6.3. Zasada bezpośredniego skutku	388
6.3.1. Bezpośrednia skuteczność rozporządzeń	389
6.3.2. Bezpośrednia skuteczność dyrektyw	389
6.3.3. Bezpośrednia skuteczność innych źródeł prawa	390
6.4. Zasada jednolitości	390
6.5. Zasada solidarności	391
6.6. Zasada równowagi instytucjonalnej	391
7. Zmiany przewidziane w Traktacie Reformującym (traktacie z Lizbony)	392
7.1. Modyfikacje odnośnie zasady prymatu prawa	392
7.2. Ujednoczenie statusu aktów prawnych obowiązujących w III filarze	393
7.3. Umocnienie ochrony praw podstawowych	393
8. Podsumowanie	394

ROZDZIAŁ VI

System instytucjonalny Unii Europejskiej/Wspólnot Europejskich

<i>Paweł Turczyński</i>	397
1. Rada Europejska	398
2. Komisja Europejska	400
2.1. Struktura i skład KE	400
2.2. Kompetencje i procedury działania	404
2.3. Umiejscowienie KE w strukturach UE	404
3. Rada Unii Europejskiej (Rada, RUE)	405
3.1. Skład RUE	405
3.2. Kompetencje RUE	406

3.3. Procedury decyzyjne RUE	407
3.4. Organy pomocnicze RUE	409
3.5. Miejsce RUE w strukturach Wspólnot i Unii	410
4. Parlament Europejski (PE)	411
4.1. Organizacja wewnętrzna	411
4.2. Kompetencje i zasady działania	413
5. Trybunał Sprawiedliwości (TS)	414
5.1. Organizacja prac TS	415
5.2. Cechy wspólne postępowań	415
5.3. Postępowanie w sprawie odesłania prejudycjalnego	416
5.4. Postępowanie w sprawie skargi o stwierdzenie uchybienia	417
5.5. Postępowanie w sprawie skargi o stwierdzenie nieważności	418
5.6. Postępowanie w sprawie skargi na bezczynność	419
5.7. Inne postępowania	419
6. Sąd Pierwszej Instancji i Sąd Służby Publicznej	419
6.1. Organizacja Sądu Pierwszej Instancji	420
6.2. Kompetencje Sądu Pierwszej Instancji	420
6.3. Procedura postępowania Sądu Pierwszej Instancji	421
6.4. Sąd Służby Publicznej UE	422
7. Trybunał Obrachunkowy	423
7.1. Organizacja Trybunału Obrachunkowego	423
7.2. Zadania Trybunału Obrachunkowego	423
8. Komitety: Ekonomiczno-Społeczny i Regionów	424
9. Podsumowanie	426

ROZDZIAŁ VII

Unia Europejska jako system polityczny

<i>Anna Pacześniak</i>	428
1. System polityczny jako kategoria politologiczna	429
2. Wielopoziomowy system polityczny Unii Europejskiej	431
2.1. System zązębiających się rządów kolegialnych	432
2.2. Mechanizm działania systemu politycznego UE	434
2.3. Wielopoziomowy proces decyzyjny	435
2.4. Interakcje systemowe jako przejaw europeizacji	436
3. Reżim polityczny Unii Europejskiej	438
4. Partie polityczne na poziomie europejskim	442
4.1. Grupy polityczne w Parlamencie Europejskim	443
4.1.1. Grupa Europejskiej Partii Ludowej i Europejskich Demokratów (EPP-ED)	443
4.1.2. Grupa Socjalistyczna w Parlamencie Europejskim (PES)	444
4.1.3. Grupa Porozumienia Liberalistów i Demokratów na rzecz Europy (ALDE)	445

4.1.4. Grupa Unii na rzecz Europy Narodów (UEN)	446
4.1.5. Grupa Zielonych/Wolny Sojusz Europejski	446
4.1.6. Konfederacyjna Grupa Zjednoczonej Lewicy Europejskiej/ Nordycka Zielona Lewica (GUE/NGL)	447
4.1.7. Grupa Niepodległość/Demokracja (IN/DEM)	448
4.1.8. Nieistniejąca grupa Tożsamość, Suwerenność, Tradycja (IST)	449
4.2. Transnarodowe federacje partii politycznych	449
4.3. Międzynarodówki partyjne	452
4.4. Funkcje europejskich partii politycznych w systemie UE	453
4.4.1. Funkcja pośrednicząca	453
4.4.2. Funkcja mobilizacyjna i wyborcza	453
4.4.3. Funkcja rządzenia i legislacyjna	454
5. Grupy interesu w Unii Europejskiej	454
6. Zachowania polityczne obywateli krajów członkowskich	458
6.1. Zachowania wyborcze na poziomie UE	458
6.2. Europejska inicjatywa obywatelska	460
7. Podsumowanie	461

ROZDZIAŁ VIII

Polityka migracyjna Unii Europejskiej

<i>Magdalena Lesińska</i>	464
1. Geneza, rozwój i harmonizacja polityk migracyjnych państw członkowskich Unii Europejskiej	465
1.1. Procesy migracyjne w UE – krótki zarys problemu migracji we współczesnej Europie	465
1.2. Polityka migracyjna UE – główne cele i działania	466
1.3. Geneza i początki wspólnej polityki migracyjnej	468
1.4. Program haski	470
1.5. Obszar Schengen (<i>Schengen Area</i>)	472
2. Założenia i mechanizmy wspólnej polityki migracyjnej UE	473
2.1. Wymiar wewnętrzny	473
2.1.1. Swoboda przepływu osób	473
2.1.2. Ochrona granic i polityka wizowa	474
2.1.3. Polityka azylowa	476
2.1.4. Polityka integracyjna	478
2.2. Wymiar zewnętrzny	481
2.2.1. Współpraca z państwami trzecimi	481
3. Podstawy prawne, instytucje i ich kompetencje oraz środki prowadzenia polityki migracyjnej UE	483
3.1. Polityka migracyjna w TUE	484
3.2. Dyrektywy wobec polityki migracyjnej	485
3.3. Prawodawstwo antydyskryminacyjne	487

3.4. Program ramowy <i>Solidarność i zarządzanie przepływami migracyjnymi na lata 2007-2013</i>	488
4. Wyzwania i perspektywy wspólnej polityki migracyjnej	489
4.1. Bariery uwspólnotowienia polityki migracyjnej	489
4.2. Narodowe modele a standardy UE	491
4.3. Optyka bezpieczeństwa i nowy priorytet – walka z nielegalną migracją	493
4.4. Perspektywy rozwoju polityki migracyjnej UE	495
5. Podsumowanie	497

ROZDZIAŁ IX

Wspólna Polityka Zagraniczna i Bezpieczeństwa

Unii Europejskiej

<i>Paweł Turczyński</i>	499
1. Geneza WPZiB	500
1.1. Geneza współpracy w polityce zagranicznej	500
1.1.1. Europejska Współpraca Polityczna	502
1.1.2. Jednolity Akt Europejski – u progu Unii Europejskiej	505
2. Powstanie WPZiB i jej ewolucja w latach 1991-2003	506
2.1. Traktat z Maastricht: ogólne zadania WPZiB	507
2.2. Traktat z Maastricht: instytucje WPZiB	508
2.3. Traktat z Maastricht: formy realizacji WPZiB	509
2.4. Traktat amsterdamski (TA)	510
2.5. Traktat nicejski (TN)	511
3. Współczesna struktura i instrumentarium WPZiB	513
3.1. Europejska Strategia Bezpieczeństwa i Europejska Polityka Sąsiedztwa	513
3.2. Traktat Konstytucyjny Unii Europejskiej (TKUE)	514
4. WPZiB a stosunki między UE a Stanami Zjednoczonymi	517
4.1. Stosunki w I połowie lat 90.	517
4.2. Relacje gospodarcze	519
4.3. Relacje na przełomie XX i XXI w.	520
4.4. Od solidarności do potępienia (11 września 2001 r. – 20 marca 2003 r.)	521
4.5. Irak, reelekcja Busha i szukanie porozumienia (2004-2007)	523
4.6. Podsumowanie	524
5. WPZiB a stosunki UE z Rosją	525
5.1. Relacje UE–Rosja w I połowie lat 90.	525
5.2. Relacje UE–Rosja w II połowie lat 90.	526
5.3. UE a Rosja W. Putina	528
5.4. UE–Rosja po poszerzeniu	530
6. Stosunki UE z krajami bałkańskimi	532

6.1. Początek konfliktu: wojna w Chorwacji (1991-1992)	532
6.2. Apogeum konfliktu: wojna w Bośni (1992-1995)	534
6.3. Konflikty „albańskie” – rosnąca skuteczność Unii	535
6.4. Próba całościowego zarządzania regionem	537
6.5. Perspektywy dla regionu	539
7. Region Morza Śródziemnego	540
7.1. Zmiana charakteru stosunków WE-BMŚ po 1989 r.	541
7.2. UE: kreacja nowej formuły (II połowa lat 90.)	542
7.3. Nowa Polityka Śródziemnomorska UE	543
7.4. Wspólna Strategia UE wobec regionu	546
7.5. Polityka UE wobec konfliktu izraelsko-palestyńskiego	547
7.6. Wojna domowa w Algierii. Podsumowanie	549
8. Wspólna Europejska Polityka Bezpieczeństwa i Obrony	551
8.1. Reforma NATO i Europejska Tożsamość Bezpieczeństwa i Obrony	551
8.2. Wzmacnianie UZE w I połowie lat 90.	553
8.3. Potencjał i doświadczenia UZE	555
8.4. Koncepcja ETBO w porozumieniach pozaunijnych	558
8.5. Szczyt w Helsinkach – początek budowy WEPBO	561
8.6. Wchłanianie UZE. Porozumienia z NATO	564
8.7. Operacje pod egidą UE	568
8.7.1. Kosowo	568
8.7.2. Macedonia	569
8.7.3. Bośnia i Hercegowina	569
8.7.4. Demokratyczna Republika Konga	570
8.7.5. Bliski Wschód	570
8.7.6. Czad	571
8.7.7. Inne misje	571
9. Podsumowanie	572

Część trzecia

Społeczno-ekonomiczne uwarunkowania integracji europejskiej

ROZDZIAŁ X

Wewnętrzny i zewnętrzny wymiar ekonomicznej integracji europejskiej

Monika Klimowicz, Paweł Turczyński

Wewnętrzny wymiar ekonomicznej integracji europejskiej

1. Międzynarodowa integracja gospodarcza i jej formy

1.1. Strefa wolnego handlu

1.2. Unia celna

1.3. Wspólny rynek	583
1.3.1. Swoboda przepływu siły roboczej	583
1.3.2. Swoboda przepływu kapitału	584
1.4. Unia gospodarcza	585
1.5. Integracja finansowa	586
2. Przebieg integracji gospodarczej w Europie	589
3. Rynek wewnętrzny Unii Europejskiej	592
3.1. Proces tworzenia wspólnego rynku	593
3.2. Funkcjonowanie rynku wewnętrznego	596
4. Integracja walutowa	601
4.1. Unia gospodarcza i walutowa	602
5. Polityki wspólnotowe Unii Europejskiej	607
5.1. Polityki wspierające funkcjonowanie Jednolitego Rynku Europejskiego	608
5.2. Polityki wspierające spójność społeczno-gospodarczą Unii Europejskiej	610
5.3. Polityka gospodarcza Unii Gospodarczo-Walutowej	614
Stosunki zewnętrzne Unii Europejskiej	617
6. Kompetencje WE do zawierania umów i ich ewolucja	617
7. Wspólna Polityka Handlowa UE	619
7.1. Powstawanie i ogólne zasady Wspólnej Polityki Handlowej	619
7.2. Funkcjonowanie WPH	620
7.3. Zwalczanie dumpingu i subwencji	621
7.4. Zwalczanie nadmiernego importu i przeszkód w handlu międzynarodowym	623
8. Inne formy stosunków zewnętrznych	625
8.1. Typy umów międzynarodowych WE	625
8.2. Autonomiczne stosunki zewnętrzne	628
8.3. Traktatowe stosunki z byłymi koloniami i z obszarami najuboższymi	629
8.4. Stowarzyszenia preakcesyjne	631
8.5. Układy nieakcesyjne i specjalne	633
8.6. Umowy handlowe	636
8.7. Stosunki dyplomatyczne utrzymywane przez WE	637
9. Polityczny aspekt stosunków zewnętrznych Wspólnot	637
10. Podsumowanie	638

ROZDZIAŁ XI

Polityka społeczna Unii Europejskiej

<i>Anna Pacześniak</i>	642
1. Etapy budowy europejskiej polityki społecznej	643
1.1. Faza pierwsza – zapewnienie swobodnego przepływu pracowników	643
1.2. Faza druga – harmonizacja prawa pracy i ustawodawstwa społecznego	645

1.3. Faza trzecia – stagnacja europejskiej polityki społecznej	646
1.4. Faza czwarta – ożywienie działalności regulacyjnej	647
1.5. Faza piąta – wspieranie zatrudnienia i zwalczanie bezrobocia	648
2. Europejski model społeczny	650
3. Podmioty polityki społecznej w Unii Europejskiej	652
3.1. Podmioty o charakterze ustawodawczym	653
3.2. Podmioty o charakterze wykonawczym	654
3.3. Podmioty o charakterze doradczym	655
3.4. Podmioty o charakterze kontrolnym i sądowniczym	656
3.5. Zdecentralizowane agendy Unii Europejskiej	657
4. Narzędzia wspólnotowej polityki społecznej	658
5. Wybrane polityki szczegółowe polityki społecznej Unii Europejskiej	660
5.1. Polityka ludnościowa UE w kontekście obserwowanych tendencji demograficznych	660
5.2. Polityka rodzinna UE	660
5.3. Polityka wobec ludzi starych	662
5.4. Polityka równouprawnienia płci	663
5.5. Polityka wobec niepełnosprawnych	664
6. Kierunki rozwoju europejskiej polityki społecznej	666
7. Podsumowanie	669

ROZDZIAŁ XII

Europa obywateli

<i>Aldona Wiktorska-Święcka</i>	673
1. Obywatelstwo Unii Europejskiej	674
2. Geneza i prawne uwarunkowania obywatelstwa europejskiego	678
2.1. Obywatelstwo w starożytności	678
2.2. Średniowieczne wzorce obywatelstwa	680
2.3. Republiki włoskie	681
2.4. Obywatel w Europie doby oświecenia	682
2.5. Obywatelstwo a państwo narodowe	683
3. Współczesny rozwój obywatelstwa europejskiego	684
3.1. Początki kształtowania się podstaw instytucji obywatelstwa Unii Europejskiej	685
3.2. Obywatelstwo europejskie w latach osiemdziesiątych XX w.	687
3.3. Ustanowienie obywatelstwa Unii Europejskiej	688
3.4. Słabości koncepcji obywatelstwa europejskiego i jego ograniczenia	692
3.5. Dylematy rozwoju koncepcji obywatelstwa europejskiego w latach dziewięćdziesiątych XX w.	693
3.6. Obywatelstwo według Unii Europejskiej i Rady Europy	694
3.7. Problem podwójnej lojalności	696
3.8. Perspektywy rozwoju obywatelstwa europejskiego	697

4. Teoretyczne i definicyjne uwarunkowania obywatelstwa europejskiego	699
4.1. Pojęcie obywatela	699
4.2. Starożytne fundamenty koncepcji obywatelstwa	700
4.3. Teoretyczne rozważania nad obywatelstwem w wiekach średnich i renesansie	701
4.4. Oświeceniowe wizje obywatelstwa	704
4.5. Liberalna koncepcja obywatelstwa	705
4.6. Nowożytne koncepcje obywatelstwa	709
4.7. Koncepcja obywatelstwa Jürgena Habermasa	710
4.8. Postrzeganie obywatela we współczesnym liberalizmie	711
4.9. Obywatel w nurcie komunitarystycznym	713
4.10. Współczesne koncepcje obywatela i obywatelstwa	714
4.11. Model nowego obywatelstwa europejskiego	716
4.12. Obywatelstwo jako pojęcie dynamiczne, złożone i integralne	718
5. Społeczeństwo obywatelskie a dewolucja władzy i idea samorządności na szczeblu regionalnym i lokalnym Unii Europejskiej	720
5.1. Obywatelstwo a społeczeństwo obywatelskie	720
5.2. Organizacje pozarządowe jako instytucje społeczeństwa obywatelskiego	721
5.3. Społeczeństwo obywatelskie a kapitał społeczny	723
5.4. Zasada subsydiarności	726
5.5. Subsydiarność w procesie integracji europejskiej	728
5.6. Demokracja i obywatelstwo w Unii Europejskiej	728
5.7. Edukacja obywatelska a obywatelstwo europejskie	731
5.8. Dewolucja władzy	734
ROZDZIAŁ XIII	
Społeczeństwo informacyjne w Europie	
<i>Piotr Grabowiec</i>	740
1. Zakres i pojęcie społeczeństwa informacyjnego	740
1.1. Fenomen współczesności	740
1.2. Pojęcie społeczeństwa informacyjnego	743
2. Społeczeństwo informacyjne w Europie	753
2.1. Historia	753
2.2. Społeczeństwo informacyjne po Strategii Lizbońskiej	759
Kalendarium integracji europejskiej	
<i>Adam Pacześniak</i>	767